

JEZUICKIE REKOLEKCJE O. HONORATA KOŹMIŃSKIEGO OFMCap

Słowa kluczowe: Honorat Koźmiński, kapucyni, duchowość ignacjańska, ćwiczenia duchowne

Keywords: Honorat Koźmiński, Capuchins, Ignatian spirituality, spiritual exercises

Schlüsselwörter: Honorat Koźmiński, Kapuziner, ignatianische Spiritualität, spirituelle Exerzitien

Osoba bł. Honorata Koźmińskiego, kapucyńskiego zakonnika z przełomu XIX i XX wieku, jest jeszcze ciągle zbyt mało znana, jak wypadałoby na postać, która tak istotnie naznaczyła dzieje narodu i Kościoła w Polsce. Pisał o tym Bohdan Cywiński w książce ukazującej wpływ polskiej inteligencji na etos narodu w okresie niewoli. Tworzone bowiem przez o. Honorata zgromadzenia niehabitowe docierały do różnych środowisk i miały swe oddziaływanie na różne sektory życia społecznego. Kilka tysięcy braci i sióstr działało w całym Królestwie Kongresowym i na terenach Rosji. „Historycy Kościoła nie zbadali jeszcze dostatecznie tego zgromadzenia, jakże prekursorskiego wobec dwudziestowiecznych inicjatyw zachodnio-europejskich w zakresie apostołstwa wśród robotników. Jednak nawet nieliczne opublikowane dotychczas przez zajmującą się tą sprawą dr Ewę Jabłońską-Deptułową informacje są bardzo ciekawe”¹.

Warto zatem przyjrzeć się tej postaci i postawić pytanie o duchowe źródła inspiracji kapucyńskiego zakonnika, który zachowując wierność duchowemu dziedzictwu świętego Franciszka z Asyżu, był jednocześnie otwarty na nowe nurty duchowości w Kościele. Szczególne znaczenie ma wpływ duchowości ignacjańskiej, gdyż o. Koźmiński przez kilkadziesiąt lat odprawiał rekolekcje według ćwiczeń duchowych św. Ignacego Loyoli i sam tłumaczył oraz wydawał dzieła jezuickich autorów propagujących ten sposób odprawiania ćwiczeń rekolekcyjnych. W niniejszym artykule zostanie zarysowana kwestia miejsca rekolekcji w rytmie formacji ciągłej

---

* O. prof. dr hab. Andrzej Derdziuk OFMCap – kierownik Katedry Bioetyki Teologicznej KUL JP II, członek Komitetu Nauk Teologicznych PAN (2020–2023), ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4678-726X>, E-mail: andrzej.derdziuk@kul.pl

¹ B. Cywiński, *Rodowody niepokornych*, „Znak”, Warszawa 1981, s. 413.

kapucynów oraz zostaną ukazane podręczniki jezuitów, które były w zasięgu zainteresowań o. Honorata Koźmińskiego a także zostanie przedstawione przyłgnięcie Założyciela zgromadzeń ukrytych do metody ćwiczeń duchownych św. Ignacego.

PRAKTYKA DOROCZNYCH REKOLEKCJI W RYTMIE FORMACJI KAPUCYŃSKIEJ W XIX WIEKU

Problematyka formacji stałej, nazywanej też ustawiczną, choć w przeszłości nie była rzeczywistością wprost tak nazywaną, to jednak miała miejsce przez cały czas istnienia Polskiej Prowincji Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów. Przybierała ona różne formy, przede wszystkim zwyczajne, które właściwe są pracy nad sobą każdego brata i porządkowi modlitw w klasztorze oraz miesięcznym skupieniom i dorocznym rekolekcjom. Pierwsze konstytucje kapucyńskie zrehabilitowane w 1536 roku w klasztorze świętej Eufemii w Rzymie zawierały w tym zakresie stosowne pouczenie: „Lecz niech bracia cały czas spędzają na godnych pochwały, szlachetnych i pożytecznych ćwiczeniach duchownych i cielesnych, na cześć i chwałę Bożego Majestatu i dla zbudowania i dobrego przykładu bliźnim, współbraciom, zakonnikom i świeckim”². Do sprawdzonych form animacji życia duchowego braci należały też kapituły prowincjalne i kapituły domowe oraz wizytacje wyższych przełożonych. Podejmowano też nadzwyczajne inicjatywy służące ożywieniu zapалу w służbie Bożej³. Miały one charakter przedsięwzięć ogólnoprowincjalnych oraz działań skierowanych do określonych grup braci.

Szczególną rolę odgrywały doroczne rekolekcje, które miały na celu odnowienie życia duchowego i powrót do pierwotnej gorliwości. Miały one przeżywającym je zakonnikom umożliwić wejrzenie w siebie i aktywizować ich do wewnętrznej przemiany. W XIX wieku w Prowincji Polskiej każdy zakonnik miał obowiązek odprawienia w ciągu roku dziesięciodniowych ćwiczeń duchownych. Uważano je za „najpraktyczniejszy i najzwyczajniejszy sposób gruntowanego poznania siebie i swoich niedoskonałości – do zapalenia się miłością Boga i zbawienia, a tym samym do poprawy życia”⁴. Zazwyczaj odprawiano rekolekcje w klasztorach w dwóch turnusach. Jedna grupa skupiała się podczas specjalnych ćwiczeń duchownych, druga zaś spełniała codzienne zajęcia klasztorne i duszpasterskie. Wyznaczano jednego z braci jako dyrektora rekolekcji, który przewodniczył modlitwom i czytał rekolektantom konferencje ascetyczne ze specjalnych ksiąg zatwierdzonych przez władze prowincji.

W programie rekolekcji przewidywano wysłuchanie trzech konferencji dziennie. Zazwyczaj druga konferencja, zwana medytacją była poświęcona rozważaniu

² Pierwsze Konstytucje Rzym – św. Eufemia (1536), tłum. J. Kaźmierczak, w: *Reforma kapucyńska*, t. 1, *Dokumenty i świadectwa pierwszego stulecia*, Głos Ojca Pio, Kraków 2004, s. 167. (139–205)

³ Por. A. Derdziuk, *Formacja ustawiczna brata mniejszego kapucyna*. „Akta Warszawskiej Prowincji Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów” 1:1992 nr 3 s. 33–42.

⁴ Por. A. Derdziuk, *Wychowanie do życia zakonnego w nowicjacie kapucynów Prowincji Polskiej w latach międzypowstaniowych 1831–1864*, Lublin 1987, mps w BKUL, s. 97–98.

życia Chrystusa. Dwie pozostałe obracały się wokół zagadnienia rzeczy ostatecznych i problematyki grzechu oraz nawrócenia. Po pierwszej konferencji przewidywano tzw. *reflexyję*, czyli rozważanie jakiegoś zagadnienia moralnego. Najczęściej dotyczyło to cnót teologalnych i moralnych, albo wad przeciwnych tym cnotom. Druga konferencja była czytana po niesporach i po niej przeprowadzano rachunek sumienia według wskazanego schematu. Po trzeciej konferencji należało wzbudzać uczucia związane z odczytywanymi tajemnicami wiary oraz zachęcano do przyjmowania oświeceń płynących od Ducha Świętego i podejmowania stosownych postanowień dotyczących postępowania zgodnego z Ewangelią i regułą franciszkańską⁵.

W dziewiętnastym wieku w zakonie wykorzystywano podręczniki rekolekcyjne napisane przez zakonników tej wspólnoty i zatwierdzone do użytku kapucynów w Polsce. Była to praca o. Kajetana Migliorini z Bergamo⁶ *Capucinus solitarius per decem dies meditate sive exercitia spiritualia accomodata ad usum FF. MM. S.P. Fr. Cap.* Książka ta została wydana w Monachium w 1755 roku i miała wiele wydań. Innym autorem kapucyńskim, z którego chętnie korzystano był znany teologii moralista Józef Antoni Hirsinger z Kayserbergu, zwany też Caesaromontanusem⁷. Jego podręcznik nosił tytuł *Spiritualium decem solitudo* i był wydany w Argentoratiae w roku 1754.

W prowincji kapucynów w Polsce używano też podręcznika *Rekolekcje dziesięciodniowe z rękopisma łacińskiego na język polski dla użytku braci Zakonu św. O. Franciszka Kapucynów przez iednego tegoż zakonu i prowincji polskiej kapłana przetłumaczone* wydanego w Warszawie w 1823 roku. Powstały też inne pomoce rekolekcyjne, które były rozpowszechniane w postaci rękopisów i nie zachowały się do naszych czasów. Do takich prac należy zbiór kazań rekolekcyjnych autorstwa o. Tadeusza Krawczyńskiego. Zbiór ten nosił nazwę *Exercitia spirytualia decem dierum ex diversis autoribus collecta*⁸.

Wiek XIX był szczególnym okresem otwarcia pisarzy kapucyńskich na dokonania innych autorów⁹. Dowodem na to jest korzystanie w odprawianiu rekolekcji z podręczników jezuitów, sulpicjanów, redemptorystów i teatynów oraz używanie książek z innych szkół duchowości podczas rozmyślań. Kapucyni też zajmowali się propagowaniem pism duchowych świętego Alfonsa Marii de Liguori i korzystali z jego publikacji w przeżywaniu zakonnych rekolekcji¹⁰. Bł. Honorat w swoich notatkach re-

⁵ Por. tamże, s. 98. *Rekolekcje dziesięciodniowe z rękopisma łacińskiego na język polski dla użytku braci Zakonu św. O. Franciszka Kapucynów przez iednego tegoż zakonu i prowincji polskiej kapłana przetłumaczone*, Warszawa 1823.

⁶ Por. A. Derdziuk, *Nauka o cnotach Kajetana z Bergamo OFMCap*, w: *Gaudium in litteris. Księga jubileuszowa ku czci księdza arcybiskupa Stanisława Wielgusa*, red. S. Janeczek, W. Bajor. M.M. Maciołek. Lublin 2009, s. 113–123.

⁷ Por. P. Stasiński, *Hirsinger Józef Antoni*, w: *EK*, t. 6, red. J. Walkusz, TN KUL, Lublin 1993, k. 935–936.

⁸ Por. M. Skowroński, *Tadeusz Krawczyński kapucyn kaznodzieja katolicki w epoce zwanej oświeceniem*, Teologiczne Wydawnictwo WSD we Włocławku, Włocławek 2019, s. 300.

⁹ Por. R. Prejs, *Apostolstwo słowa drukowanego u kapucynów Prowincji Polskiej (Komisariat Warszawskiego) w latach 1864–1939*, Lublin 1988, mps BKUL, s. 314.

¹⁰ Por. A. Derdziuk, *Kapucyńskie tłumaczenia dzieł św. Alfonsa Liguori*, „*Studia Franciszkańskie*” 9:1998, s. 28.

kolekcyjnych, wskazując książki, które winien przeczytać przytoczył pozycję *Teologia św. Alfonsa*¹¹. Wyliczając różne sposoby medytacji, na pierwszym miejscu umieścił propozycję zaczerpniętą z dzieł Założyciela redemptorystów¹². W swoim *Notatniku duchowym* Koźmiński zapisał, że w 1885 roku w Zakroczymiu odprawiał doroczne rekolekcje korzystając z książki św. Alfonsa *Oblubienica Chrystusa*¹³. Chodzi o przetłumaczone przez niego dzieło świętego Doktora *Droga uświętobliwienia dla oblubienicy Chrystusowej*¹⁴. Pozycja ta miała trzy tomy. Drugi tom wydano rok później, także w Krakowie. Następnie wszystkie tomy wydawano razem jeszcze pięć razy¹⁵.

Kapucyni jako wspólnota zakonna nastawiona na kontemplację oraz duszpaństwo ludzi prostych nie stworzyli znaczącej szkoły teologicznej i zazwyczaj posiłkowali się podręcznikami wypracowanymi przez innych autorów. Pod koniec wieku XIX w Prowincji Polskiej nie było studium filozoficzno-teologicznego z racji carskiego zakazu przyjmowania kandydatów. Tym, co pozwala na zorientowanie się jakich pomocy dydaktycznych używali zakonnicy w Nowym Mieście nad Pilicą jest przypadek kształcenia Antoniego Wysłoucha przyjętego do zakonu za zgodą władz rosyjskich na zasadzie specjalnego wyjątku¹⁶. W liście do ministra generalnego zakonu Bernarda Christen¹⁷ o. Honorat poświadcza, że podczas studiów kapucyni używali podręczników jezuita Hugo Hurtera: *Medulla theologiae dogmaticae*¹⁸ oraz *Theologiae dogmaticae compendium in usum studiosorum theologiae*¹⁹. W późniejszym okresie posługiwano się też podręcznikiem²⁰ Franciszka Ksawerego Schoupe, *Elementa theologiae dogmaticae e probatis auctoribus collecta et divini verbi ministerio accomodata opera*²¹. Były to podręczniki niedawno wydane i aktualne, co wskazuje na dążenie braci kapucynów do nadążania za rozwojem teologii.

W zakresie teologii w *studium domesticum* Prowincji Polskiej używano skryptów autorów kapucyńskich, wśród których należy nade wszystko wymienić podręcznik Józefa Antoniego Hirsingera z Kaiserbergu *Theologia moralis omnes succincte complectens materias practicas pro utilitate confessoriorum et examinandorum*²².

¹¹ Por. H. Koźmiński, *Notatnik duchowy*, Wicepostulatura Kanonizacji o. Honorata Koźmińskiego, Warszawa 1991, s. 15.

¹² Por. tamże, s. 52.

¹³ Por. tamże, s. 371.

¹⁴ Kraków 1881.

¹⁵ Kraków 1888. Warszawa 1894; 1898; 1901; 1907.

¹⁶ Por. R. Prejs, *Z dziejów nauczania filozofii w Polskiej Prowincji Kapucynów w XIX wieku*, „Roczniki Filozoficzne” 56:2008, nr 2, s. 225–231.

¹⁷ Por. H. Koźmiński, 98. *List 15. Do ojca Bernarda Edwarda Christen*, w: H. Koźmiński, *Listy do przełożonych i współbraci Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów 1867–1916*, opr. H.I. Szumił, Instytut Bł. Honorata Koźmińskiego, Warszawa 1997, s. 160.

¹⁸ Libreria Academica Wagneriana, Oeniponte 1893.

¹⁹ Libreria Academica Wagneriana, t. 1–3, Oeniponte 1896.

²⁰ H. Koźmiński, 98. *List 56. Do ojca Pacyfika Celsusa Carletti*, w: H. Koźmiński, *Listy do przełożonych i współbraci Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów 1867–1916*, s. 438.

²¹ Wydawnictwo Goemaere, t. 1–2, Bruxellis 1868⁴, Lyon 1910⁹.

²² T. 1–2 Strasburg 1767; Taurini 1836⁴; por. P. Stasiński, *Teologia moralna Józefa Antoniego z Kayserbergu (Caesaromontanusa) i jej recepcja przez polskich kapucynów*, mps BKUL, Lublin 1984, s. 31.

„Kapucyni nie stworzyli własnej szkoły w teologii i chociaż kapituły generalne oficjalnie popierały naukę św. Bonawentury, to jednak w dorobku moralistów kapucyńskich dostrzega się różne inspiracje i daje się zauważyć wpływ zarówno św. Tomasza, jak i bł. Dunsza Szkota. W podręcznikach dominuje eklektyzm, który był typowy dla tego rodzaju prac, mających charakter kompendialny i będących przede wszystkim pomocami do wykładów bądź instrukcjami dla spowiedników”²³.

JEZUICKIE PUBLIKACJE W ZASIĘGU ZAINTERESOWANIA O. HONORATA

W środowisku kapucynów Prowincji Polskiej w XIX wieku używano jezuickich podręczników z zakresu teologii duchowości. Informacje na ten temat można znaleźć w sprawozdaniu wysłanym do generała zakonu, które wysłał ówczesny komisarz grupy kapucynów w Polsce bł. Honorat Koźmiński. W tym piśmie wskazał, że wydano kilka dzieł przetłumaczonych z języków obcych. Obok publikacji z zakresu duchowości kapucyńskiej, wyliczył też pomoce rekolekcyjne wzorowane na *Ćwiczeniach* św. Ignacego. „Pod naszym kierownictwem zostały wydane w tym roku: 2 tomy o. Rodrigueza TJ *O doskonałości chrześcijańskiej*, tak przerobione, by mogły służyć również świeckim, a zwłaszcza osobom zakonnym życia ukrytego. Podobnie został wydany *Rok chrześcijański* o. Avancini²⁴, zawierający rozmyślania na cały rok, również *Rekolekcje*²⁵ o. Pinamonti TJ”²⁶.

W swoim sprawozdaniu Honorat informował o inicjatywach wydawniczych sióstr z założonych przez siebie zgromadzeń i prosił generała o błogosławieństwo dla tych publikacji wydawanych przez siostry pod jego kierownictwem. Spośród książek o proveniencji jezuickiej znalazły się tam pozycje: Jean Crasset *Shuga Chrystusowy w samotności czyli dziesięciodniowe rekolekcje według Jana Krasseta*²⁷; Jean Nicolas Grou *Życie wewnętrzne Jezusa i Maryi: rozmyślania na wszystkie niedziele i główne święta roku*²⁸; Alois Bellecusz S. Ignacego *Ćwiczenia duchowne czyli Rekolekcje przez Alojzego Bellecjusza w jęz. łac. ułożone a przez Antoniego Brescianiego w jęz. wł. na nowo wydane, przerobił do użytku wszystkich zastosował*

²³ A. Derdziuk, *Aretologia w podręcznikach moralistów kapucyńskich w okresie między Soborem Watykańskim I a Watykańskim II*, RW KUL, Lublin 2001, s. 105.

²⁴ Dzieło jezuita Mikołaja Avancini zostało wydane pod tytułem: *Rok Chrystusowy, czyli rozmyślania na każdy dzień roku o życiu i nauce Pana naszego Jezusa Chrystusa*, tłum. A. Jełowicki, poprawił i dostosował do użytku osób wszelkiego stanu o. Prokop Leszczyński, Gebethner i Wolf, Warszawa 1895.

²⁵ Por. Ignacy Loyola, *Ćwiczenia duchowne czyli rekolekcje przez o. Jana Piotra Pinamonti*, tłum. z włos. W. Postel, z podwójnym podziałem rekolekcji. Przejrzał i do użytku wszelkiego stanu zastosował o. Honorat kap. Warszawa 1896.

²⁶ H. Koźmiński, 98. *List 9. Do ojca Bernarda Edwarda Christen*, w: H. Koźmiński, *Listy do przełożonych i współbraci Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów 1867–1916*, s. 98.

²⁷ Gebethner i Wolff, Warszawa 1896.

²⁸ Księgarnia K. Łukaszewicza, Lwów 1887.

i rozmyślaniami z Pisma Świętego o tajemnicach żywota Chrystusa Pana pomnożył X. Aleksander Jelowicki²⁹.

W cytowanym już sprawozdaniu do generała o. Honorat informował³⁰, że podczas codziennych rozmyślań prowadzonych w chórze zakonnym bracia kapucyni z klasztoru nowomiejskiego korzystali z książki francuskiego sulpicjanina Andre Jean Marie Hamona *Rozmyślania na wszystkie dni roku: do użytku kapłanów i osób świeckich*³¹. Jako pomoce rekolekcyjne wykorzystywano wspomnianego wcześniej Crasseta oraz publikację Jean Joseph Petitdidier *Ćwiczenia duchowe według Normy św. Ignacego Loyoli*³².

W *Notatniku duchowym* Błogosławionego znajdują się adnotacje³³, że korzystał z podręcznika wspomnianych wyżej Bellecjusza i Crasseta oraz dzieła jezuita Jacobusa Noueta *Homo orationis: exercitia spiritualia secundum normam S. Ignatii de Loyola*³⁴ oraz jezuickiego teologa Pierre Chaignon *Rozmyślania dla kapłanów czyli Droga do świętości kapłańskiej przez modlitwę wewnętrzną*³⁵. Z rana, po *Litanii do Wszystkich Świętych* czytano w zakonnym chórze w Nowym Mieście trzy punkty z rozmyślań Chaignona, które były potem przedmiotem medytacji zakonników. W czasie rekolekcji odprawianych w 1857 roku Błogosławiony zanotował, że korzystał z jezuickiego podręcznika Luisa de la Puente *Compendium meditationum de praecipuis fidei nostrae mysteriis*³⁶. W trakcie rekolekcji przeżywanych w Lubartowie w 1861 posługiwał się podręcznikiem Louisa Bourdaloue *Uwagi różne o stanie zakonnym i jego powinnościach*³⁷.

Jako lekturę po rekolekcjach w 1863 odprawianych w Warszawie na podstawie podręcznika Noueta, postanowił jeszcze raz przeczytać *passus* o ślubach zakonnych³⁸ z dzieła Alfonsa Rodrigueza *O doskonałości chrześcijańskiej*³⁹. Podjął też zobowiązanie do sięgnięcia do dzieła byłego generała jezuitów Jana Filipa Roothana *Exercitia Spiritualia S. P. Ignatii De Loyola*⁴⁰. W *Notatniku duchowym* znajduje się też fragment tekstu przepisany z książki polskiego jezuita Mikołaja Łęczyckiego *De mediis conservandi spiritus seu De mediis ad virtutes initio vitae spiritualis acquisite postea conservandas et augendas* wydanej i poprawionej przez Rudolpha Hoppe⁴¹. Koźmiński zaczerpnął z tego podręcznika pouczenia dotyczące rzeczy drobnych⁴². Ponadto korzystał z innego dzieła Łęczyckiego to jest *De praxi divi-*

²⁹ Wydawnictwo F. Czerwiński, Warszawa 1893.

³⁰ Por. H. Koźmiński, 98. *List 15. Do ojca Bernarda Edwarda Christen*, s. 162.

³¹ Fabryka Wyrobów Introligatorskich J. Gadowskiego, Kraków 1895.

³² Tłum. J. Tylka, Wydawnictwo J. Styrna, Tarnów 1893.

³³ Por. H. Koźmiński, *Notatnik duchowy*, s. 157.

³⁴ Libraire Victor Lecoffre, Paris 1888.

³⁵ T. 1–5, Czerwiński i Spółka, Warszawa 1868–1869.

³⁶ Libraire catholique de Perisse, Lyon 1848.

³⁷ Tłum. J. Dewin, Drukarnia Societas Jesu, Kalisz 1772.

³⁸ Por. H. Koźmiński, *Notatnik duchowy*, s. 257.

³⁹ Tłum. P. Leszczyński, Księgarnia J. Błaszczowskiego, Warszawa 1866.

⁴⁰ Morini, Romae 1852⁴.

⁴¹ Kulczycki et Sociorum, Kraków 1884.

⁴² Por. H. Koźmiński, *Notatnik duchowy*, s. 230.

*nae praesentiae et orationum iaculatoriarum ac variis orandi Deumque pie colendi modis*⁴³.

Jedne z rekolekcji Koźmiński odprawiał na podstawie podręcznika jezuita Michela Cuvelhier *Meditationes brevissimae in usum sacerdotum, religiosum, missionarium, iter argentium, etc., in totum annum distributae*⁴⁴. W swojej celi zakonnej przechowywał łacińską wersję *Ćwiczeń duchownych* św. Ignacego wydanych w ramach zbioru *Thesaurus spiritualis rerum ac documentorum variorum ad Societatem Jesu pertinentium*⁴⁵. Gdy jechał na odpoczynek do majątku Łubieńskich w Kolanie, zabrał ze sobą podręcznik do ćwiczeń w opracowaniu Bellecjusza⁴⁶.

Z powyższej przedstawionego przeglądu ujawnia się szeroki zakres dzieł autorów jezuickich, z których korzystał błogosławiony Honorat. Można dostrzec dbałość o dobieranie najlepszych i aktualnie wydanych książek, które miały ożywiać życie duchowe i zapalać do życia poświęconego Bogu i człowiekowi. Kapucyni polscy, żyjąc w warunkach zamknięcia klasztorów przez władze carskie, nie rezygnowali z dążenia do utrzymywania głębokiego życia duchowego i troszczyli się o zapewnienie dostępu do autentycznych źródeł duchowości chrześcijańskiej. Dbali też o przygotowywanie podręczników do medytacji dla osób, które były pod ich opieką duszpasterską. Sprowadzano nowe książki z Zachodu Europy i tłumaczono je na język polski, pragnąc zapewnić do nich jak najszerzy dostęp.

Niektórzy autorzy patrzą na ten proces korzystania z wielu dzieł z różnych duchowości jako eklektyzm, który dokonuje pewnego pomieszania rozmaitych tradycji teologicznych. Zarzucają też Honoratowi brak samodzielności w opracowywaniu pewnych tematów. Warto jednak dostrzec specyfikę XIX wieku i na jej tle umieścić dokonania Koźmińskiego, które były bardzo odważne i oryginalne. Ponieważ jednak poruszał się na płaszczyźnie działań duszpasterskich o zupełnie nowej jakości, chciał korzystać z pewnych wzorców, z których przyjmował pewne inspiracje, ale zawsze ubierał je we własnych kształt rozwiązań i praktycznych zastosowań. Warto przytoczyć słowa ks. prof. Janusza Królikowskiego, który o twórczości teologicznej o. Honorata napisał: „Często uproszone oceny jego dorobku, zwłaszcza stwierdzające, że niewiele jest u niego oryginalnego, że jego pisma mają charakter eklektyczny, wynikają przede wszystkim z tego, że nie patrzy się od wewnątrz epoki, z której wyrósł, ale patrzy się na niego już tylko z naszego współczesnego punktu widzenia. Nie chodzi tylko o podkreślenie, że trzeba strzec się łatwego błędu ahistoryczności, ale także o to, by zobaczyć pewne rzeczy w ich właściwej specyfice, a nawet wspomnianej oryginalności”⁴⁷.

⁴³ Fr. Kulczycki, Cracoviae 1889.

⁴⁴ Delhomme et Briguet, Paris 1882.

⁴⁵ Cracoviae 1607.

⁴⁶ Por. C.-Ch. Billot, *Odnaleziony przez Jezusa. Bł. Honorat Koźmiński (1829–1916)*, tłum. K. Krycińska, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, Warszawa 2009, s. 133.

⁴⁷ J. Królikowski, *Maryjne doświadczenie miłości Bożej*, w: *Boży człowiek w służbie ludziom. Bł. Honorat Koźmiński*, red. A. Derdziuk, G. Filipiuk, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Lublin 2018, s. 127.

REKOLEKCJE ODPRAWIANE PRZEZ O. HONORATA NA PODSTAWIE *ĆWICZEŃ DUCHOWNYCH*

Przed kasatą klasztorów w 1864 roku jako represji rządu carskiego po Powstaniu Styczniowym, o. Koźmiński odprawiał rekolekcje razem z braćmi ze wspólnoty klasztornej. W późniejszym okresie przeżywał czas ćwiczeń w klasztorze zakroczymskim i nowomiejskim wyłączając się czasem z innych zajęć klasztornych. Bł. Honorat, czerpiąc ze skarbcza duchowego Kościoła, bardzo często korzystał z podręczników jezuickich podczas dorocznych rekolekcji. Pierwszy raz po uzyskaniu pozwolenia przełożonych odprawił je indywidualnie poza wspólnotą klasztorną w roku 1865⁴⁸. Było to rekolekcje czterdziestodniowe, które pozostawiły trwały ślad w duchowości młodego kapucyna. Zachowały się osobiste zapiski z ponad pięćdziesięciu serii rekolekcji, w których Koźmiński zapisywał kiedy, gdzie i na bazie jakich pomocy odprawiał rekolekcyjne medytacje. Na pięćdziesiąt dwie serie rekolekcji, z których zachowały się osobiste notatki, aż trzydzieści opartych na różnych wersjach *Ćwiczeń św. Ignacego*. Ponadto w przypadku medytacji prowadzonych z pamięci, wiele z nich miało podbudowę i schemat jezuicki. Nawet korzystając z podręczników św. Alfonsa, lub Kajetana z Bergamo czy Leonarda z Porto Maurizio, Honorat w ramach uzupełnień lektury sięgał do prac jezuickich autorów, zwłaszcza Mikołaja Łęczyckiego.

Kapucyn z Nowego Miasta starał się korzystać z dzieł aktualnie wydanych i poruszających zagadnienia specjalnie przeznaczone dla kapłanów i osób zakonnych. Takim przykładem może być dzieło jezuickiego teologa moralisty, Tomasza Młodzianowskiego⁴⁹, które zostało przetłumaczone na polski i wydane w 1904 roku, a które Honorat użył jako pomoc w rekolekcjach w 1914 roku⁵⁰. Najczęściej sięgał do prac Luisa de la Puente *Compendium meditationum* i czynił to aż dziesięć razy. Zdarzało się, że Koźmiński korzystał z kilku dzieł podczas jednych rekolekcji i łączył wówczas ze sobą konferencje zaczerpnięte z różnych podręczników. Drugim spośród najczęściej przywoływanych autorów był Alois Bellecusz, którego dzieło S. Ignacego *Ćwiczenia duchowne czyli Rekolekcje* jako pomoc w skupieniu i prowadzeniu medytacji o. Honorat wykorzystywał dziewięć razy. W *Notatniku duchowym* znalazły się informacje o pięciokrotnym sięganiu do publikacji Louisa Bourdaloue *Uwagi różne o stanie zakonnym i jego powinnościach*⁵¹. Błogosławiony też cztery razy sięgał do dzieła Jeana Crassetta, *Śługa Chrystusowy w samotności*, z tego trzy lata pod rząd, to jest od roku 1893 do 1895. Potem wrócił do tego dzieła w 1909 roku.

Podczas czterech serii rekolekcji o. Honorat korzystał z książki Rodrigueza *O doskonałości chrześcijańskiej*. Po jednym razie sięgał do dzieł: Pierre Chaignon *Rozmyślenia dla kapłanów*, Michela Cuvelhier *Meditationes brevissimae in usum sacerdotum* oraz Jacobusa Noueta *Homo orationis*. W 1907 wykorzystywał jako

⁴⁸ Por. E. Jabłońska-Deptuła, *Trwanie i budowa. Honorat Koźmiński kapucyn 1829–1916*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 1986, s. 87.

⁴⁹ T. Młodzianowski, *Ćwiczenia duchowne*, tłum. A. Chmielowski, Księgarnia Katolicka Władysław Miłkowski, Warszawa–Kraków 1904.

⁵⁰ Por. H. Koźmiński, *Notatnik duchowy*, s. 440.

⁵¹ Por. tamże, s. 241, 301, 323, 354, 393.

materiał do medytacji konferencji Paschalisa de Matthaëis *Saint Ignace de Loyola propose pour modèle d'une vie sainte*⁵². Ciekawą pozycją było dzieło *Sequere Jesum! Ven. Thomae à Kempis De imitatione Christi: Liber ad mentem S. Ignatii de Loyola ad ejusque exercitiorum spiritualium ordinem*⁵³. Jest to opracowanie przez Adolfa Müllera dziełka Tomasza a Kempis w świetle duchowości św. Ignacego. Poza tym Honorat korzystał z konferencji rekolekcyjnych innych jezuitów, których nazwisk nie wymieniał.

W notatkach rekolekcyjnych znajdują się wspomnienia na temat osobistego podejścia do autorów. We wrażeniach z rekolekcji z roku 1874 odprawianych w Zakroczymiu Koźmiński zapisał: „Bardzo silna ta medytacja z Bourdaloue”⁵⁴. Podczas rekolekcji w 1904 roku zanotował: „Medytacje odbywałem z pamięci po 6 na dzień. Czytania miałem z Łęczyckiego, którego dwie książki znalazłem, z których wiele bardzo skorzystałem i odniosłem główne wrażenie, żem zmarnował życie, zaniebudując tyle sposobów ofiarowania swych czynności”⁵⁵.

Honorat stwierdził też, że miał ambiwalentny stosunek do książki Bellecjusza, u którego nie znajdował treści odpowiednich dla stanu zakonnego. W 1871 roku zanotował: „Wróciły mi dawne wstręty do Bellecjusza pod pozorem, że tam nie ma nic dla zakonnika i że nie robią mi wrażeń te uwagi przeciwko bogactwu, rozkoszom i próżnej chwale, tudzież o obojętności, którą zdaje mi się (zapewne fałszywie), że mam. Wskutek czego o. Prokop nie kazał mi z niego odprawiać”⁵⁶. Na tym etapie życia duchowego to dzieło jezuickiego autora wydawało się Koźmińskiemu mało użyteczne.

Po kilku latach wróciwszy do tego podręcznika, Honorat zanotował: „Zawsze miałem trudności w odprawianiu z Bellecjusza, bo nie znajdowałem dla siebie materii, wszystkie te bowiem rzeczy, do których obojętność on wyrabia, nie stanowiły dla mnie nigdy żadnej trudności. Zdrowie bowiem mam dobre, z miejsca jestem kontent. Zajęcia także są mi dogadzające, nie pragnę żadnego urzędu ani zmiany prócz obserwacji, a przełożonych mam zawsze dobrych i braci kochających, grzecznych i usłużnych, od których nie mam nigdy przykrości. Ale teraz napotkawszy w nim jeden ustęp, w którym on to przypuszcza i za radą jego przedstawiłem inne rzeczy, jako to stopień doskonałości w obranym stanie według woli Boskiej”⁵⁷. Tym, co poruszyło go w tych rekolekcjach było rozważanie przygotowania do śmierci według propozycji Bellecjusza⁵⁸. W rozwoju duchowym Honorat schodził w głąb odkrywania swojej niedoskonałości i zaczął pokorniej postrzegać postępy na drodze do świętości.

Niekiedy też miał krytyczne uwagi do wykorzystywanych pomocy rekolekcyjnych. W trakcie rekolekcji w 1881 roku rozważając o końcu człowieka, zapisał: „Zauważyłem, że to niedokładnie przedstawione w Bellecjuszu, zwracając tylko

⁵² Goemaere, Bruxelles 1857.

⁵³ Pustet, Ratzbona 1910.

⁵⁴ H. Koźmiński, *Notatnik duchowy*, s. 326.

⁵⁵ Tamże, s. 422.

⁵⁶ Tamże, s. 301.

⁵⁷ Tamże, s. 318.

⁵⁸ Por. tamże, s. 320.

wszystko do służby Boskiej. Wypadałoby cały tekst św. Ignacego rozwinąć: że na to człowiek stworzony, aby Pana Boga znał, czcił, kochał, służył⁵⁹.

Rekolekcje przeżywane przez o. Honorata miały różny układ. Najczęściej były to dziesięciodniowe okresy skupienia i modlitwy, podczas których nowomiejski Kaptucyn od sześciu do ośmiu medytacji. Zdarzały się też rekolekcje ośmiodniowe i nawet krótsze, które Koźmiński odprawiał w klasztorze w Nowym Mieście nad Pilicą. Zachowały się też notatki z rekolekcji u kamedułów w Krakowie, dni odosobnienia podczas wyjazdu na kurację w Kolanie oraz rekolekcji w Lubartowie. Rekolektant modlił się w nocy i w dzień oraz czytał wybrane przez siebie lektury. Niekiedy wskazywał, że pewne ćwiczenia duchowne i wskazówki były mu udzielane przez ojca duchownego, którym przez wiele lat był o. Prokop Leszczyński. Honorat zamieszczał też informacje o odbywanych spowiedziach rekolekcyjnych, w tym spowiedziach generalnych i wskazywał osobę spowiednika oraz sposób przygotowywania się do przyjęcia sakramentu pokuty.

Zgodnie z klasycznym układem rekolekcji ignacjańskich, w ich przebiegu znajdowały się konferencje o końcu człowieka, o grzechu, rzeczach ostatecznych oraz o miłości Pana Jezusa. Rozważania o dobroci Zbawiciela były poukładane według ewangelicznych spotkań z różnymi osobami, na kanwie których medytowano postawę rekolektanta względem Boga, samego siebie i swoich bliźnich. Istotnym elementem rozmyślenia było pochylanie się nad Męką Pańską i odkrywanie swej grzeszności, która powodowała cierpienia Odkupiciela. W schemacie przewidzianym na czas odprawiania czterdziestodniowych rekolekcji w duchu ignacjańskim, Honorat zapisał na trzeci tydzień medytacje o życiu publicznym Pana Jezusa, na czwarty medytacje o Męce Pana Jezusa, na piąty medytacje z życia Pana Jezusa po Zmartwychwstaniu, a na szósty tydzień przewidział medytacje z życia Pana Jezusa chwalebne w niebie⁶⁰.

Niekiedy Honorat na bieżąco zapisywał przeżywane poruszenia duchowe, kierując się treściami czerpanymi z podręcznika rekolekcyjnego. W notatkach z rekolekcji w 1876 roku znalazło się stwierdzenie: „Dla ułatwienia rozmyślań i zastosowania ich do siebie notuję, co mogę podstawić zamiast rzeczy używanych przez Bellecjusza”⁶¹. W ramach postanowień z rekolekcji w 1910 roku znalazło się stwierdzenie: „I ponowiłem postanowienie, aby oprócz książki duchownej co dzień czytać z Łęczyckiego *De observandis minimis* i stosownie do tego urządzać życie moje”⁶².

Z czasem schemat rekolekcyjnych rozważań tak głęboko wrył się w jego umysł i serce, że nie potrzebował już żadnych podręczników, ale odprawiał rekolekcje z pamięci. „Powziąwszy pewną niezależność w stosunku do autorów jezuickich, którzy mu często służyli za przewodników, sam z pamięci ustala punkty rozmyślenia o sensie życia”⁶³.

⁵⁹ H. Koźmiński, *Notatnik duchowy*, s. 358.

⁶⁰ Por. tamże, s. 157.

⁶¹ Tamże, s. 338.

⁶² Tamże, s. 435–436.

⁶³ C.-Ch. Billot, *Odnaleziony przez Jezusa*, s. 118.

* * *

Czerpanie z jezuickich podręczników podczas rekolekcji i wybieranie ich na lekturę w ramach czytania duchowego było spowodowane uznaniem dla ich głębokiej treści i doświadczanie ich odpowiedniości dla stanu duchowego, w jakim znajdował się bł. Honorat. Można stwierdzić, że Koźmiński dostrzegał użyteczność ignacjańskich *Ćwiczeń*, które porządkowały myślenie, wzywały do systematyczności i nade wszystko konfrontowały człowieka z Bogiem. Chrystocentryzm i odniesienie do treści biblijnych było głównym atutem tej duchowości, która bardzo odpowiadała wewnętrznemu zapotrzebowaniu o. Honorata.

Korzystając z jezuickich podręczników oraz wybierając schemat przeżywania rekolekcji proponowany przez świętego Ignacego, Koźmiński nie zapominał bynajmniej o swoim zakorzenieniu w duchowości świętego Franciszka z Asyżu, którą bardzo ukochał i gorliwie propagował. W swoim ogromnym, pięciotomowym dziele *Święty Franciszek i jego naśladowcy*, zebrał encyklopedyczne wiadomości na temat osoby Patriarchy Asyjskiego i wskazał na sposób realizacji jego duchowości w postaci przykładów licznych świętych franciszkańskich. Zakładane przez Honorata wspólnoty zakonne oparte były na *Regule* Trzeciego Zakonu Franciszkańskiego i kierowały się duchem Biedaczyny. Korzystały jednak z doświadczeń różnych szkół duchowości, pragnąc jak najlepiej odpowiedzieć na wyzwania świata i dostosować życie duchowe i apostołstwo do możliwości i oczekiwań licznych zastępów braci i siostr wstępujących do nowopowstałych instytutów życia konsekrowanego.

JEZUICKIE REKOLEKCJE O. HONORATA KOŹMIŃSKIEGO OFMCap

STRESZCZENIE

Bł. Honorat Koźmiński OFMCap (1829–1916), założyciel licznych zgromadzeń zakonnych i odnowiciel oblicza Kościoła w Polsce na przełomie XIX i XX wieku, w swoim duchowym doświadczeniu czerpał z ćwiczeń duchowych św. Ignacego z Loyoli. Dokonywało się to przez korzystanie z książek autorstwa jezuitów i wydawanie tego rodzaju publikacji oraz przeżywanie rekolekcji według metody ignacjańskiej. W artykule została omówiona kwestia miejsca dorocznych rekolekcji w rytmie formacji ciągłej kapucynów oraz ukazane zostały podręczniki jezuitów, które były w zasięgu zainteresowań o. Honorata Koźmińskiego, a także jest przedstawione przybliżenie Założyciela zgromadzeń ukrytych do metody ćwiczeń duchowych św. Ignacego. Spośród pięćdziesięciu dwóch serii rekolekcji, które o. Koźmiński osobiście przeżywał, aż trzydzieści cztery było odprawianych z podręczników jezuickich. Błogosławiony kapucyn mimo głębokiego przywiązania do duchowości świętego Franciszka z Asyżu miał wielkie uznanie dla ćwiczeń duchownych propagowanych przez jezuitów.

JESUIT RETREAT OF FATHER HONORAT KOŹMIŃSKI OFMCap

SUMMARY

Blessed Honorat Koźmiński, OFMCap (1829–1916), founder of numerous religious congregations and renewer of the face of the Church in Poland at the turn of the 19th and 20th centuries, in his spiritual experience drew from the spiritual exercises of St Ignatius of Loyola. This was done through the use of books authored and published by Jesuits, and by living retreats according to the Ignatian method. The article discusses the question of the place of annual retreats in the rhythm of continuous formation of Capuchins and shows the Jesuit manuals that were within the range of interest of Father Honorat Koźmiński, as well as presents the adherence of the Founder of hidden congregations to the method of spiritual exercises of St Ignatius. Out of the fifty-two series of retreats that Fr. Koźmiński personally experienced, as many as thirty-four were conducted from Jesuit manuals. Despite his deep attachment to the spirituality of Saint Francis of Assisi, the Blessed Capuchin had a great appreciation for the spiritual exercises promoted by the Jesuits.

JESUITISCHE EXERZITIEN VON PATER HONORAT KOŹMIŃSKI OFMCap

ZUSAMMENFASSUNG

Der selige Honorat Koźmiński OFMCap (1829–1916) ist der Gründer zahlreicher religiöser Kongregationen und ein Erneuerer des Gesichts der Kirche in Polen an der Wende vom 19. zum 20. In seiner spirituellen Erfahrung stützte er sich auf die Exerzitien des heiligen Ignatius von Loyola. Dies geschah durch die Verwendung von Büchern, die von Jesuiten verfasst und veröffentlicht wurden, und durch Exerzitien nach der ignatianischen Methode. Der Artikel erörtert die Frage nach dem Stellenwert der jährlichen Exerzitien im Rhythmus der ständigen Weiterbildung der Kapuziner und zeigt die Jesuitenhandbücher auf, die im Interessensbereich von Pater Honorat Koźmiński lagen, sowie das Festhalten des Gründers der verborgenen Kongregationen an der Methode der geistlichen Übungen des Heiligen Ignatius. Von den zweiundfünfzig Serien von Exerzitien, die Pater Koźmiński persönlich erlebt hat, wurden vierunddreißig nach jesuitischen Handbüchern durchgeführt. Trotz seiner tiefen Verbundenheit mit der Spiritualität des heiligen Franz von Assisi schätzte der selige Kapuziner die von den Jesuiten geförderten geistlichen Übungen sehr.

BIBLIOGRAFIA

- Billot C.-Ch., *Odnaleziony przez Jezusa. Bł. Honorat Koźmiński (1829–1916)*, tłum. K. Krycińska, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”, Warszawa 2009.
- Cywiński B., *Rodowody niepokornych*, „Znak”, Warszawa 1981.
- Derdziuk A., *Aretologia w podręcznikach moralistów kapucyńskich w okresie między Soborem Watykańskim I a Watykańskim II*, RW KUL, Lublin 2001, s. 105.
- Derdziuk A., *Formacja ustawiczna brata mniejszego kapucyna*, „Akta Warszawskiej Prowinjii Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów” 1:1992, nr 3, s. 33–42.

- Derdziuk A., *Kapucyńskie tłumaczenia dzieł św. Alfonsa Liguori*, „Studia Franciszkańskie” 9:1998, s. 31–48.
- Derdziuk A., *Nauka o cnotach Kajetana z Bergamo OFMCap*, w: *Gaudium in litteris. Księga jubileuszowa ku czci księdza arcybiskupa Stanisława Wielgusa*, red. S. Janeczek, W. Bajor. M.M. Maciołek, Wydawnictwo KUL, Lublin 2009, s. 113–123.
- Derdziuk A., *Wychowanie do życia zakonnego w nowicjacie kapucynów Prowincji Polskiej w latach międzypowstaniowych 1831–1864*, Lublin 1987, mps w BKUL.
- Jabłońska-Deptuła E., *Trwanie i budowa. Honorat Koźmiński kapucyn 1829–1916*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek, Warszawa 1986.
- Koźmiński H., *List 15. Do ojca Bernarda Edwarda Christen*, w: H. Koźmiński, *Listy do przełożonych i współbraci Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów 1867–1916*, opr. H.I. Szumił, Instytut Bł. Honorata Koźmińskiego, Warszawa 1997, s. 160.
- Koźmiński H., *List 56. Do ojca Pacyfika Celsusa Carletti*, w: H. Koźmiński, *Listy do przełożonych i współbraci Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów 1867–1916*, s. 438.
- Koźmiński H., *List 9. Do ojca Bernarda Edwarda Christen*, w: H. Koźmiński, *Listy do przełożonych i współbraci Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów 1867–1916*, s. 98.
- Koźmiński H., *Notatnik duchowy*, Wicepostulatora Kanonizacji o. Honorata Koźmińskiego, Warszawa 1991.
- Królikowski J., *Maryjne doświadczenie miłości Bożej*, w: *Boży człowiek w służbie ludziom. Bł. Honorat Koźmiński*, red. A. Derdziuk, G. Filipiuk, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Lublin 2018, s. 125–139.
- Pierwsze Konstytucje Rzym – św. Eufemia (1536)*, tłum. J. Kaźmierczak, w: *Reforma kapucyńska*, t. 1, *Dokumenty i świadectwa pierwszego stulecia*, Głos Ojca Pio, Kraków 2004, s. 139–205.
- Prejs R., *Apostolstwo słowa drukowanego u kapucynów Prowincji Polskiej (Komisariatu Warszawskiego) w latach 1864–1939*, Lublin 1988, mps BKUL.
- Prejs R., *Z dziejów nauczania filozofii w Polskiej Prowincji Kapucynów w XIX wieku*, „Roczniki Filozoficzne” 56:2008, nr 2, s. 225–231.
- Rekolekcje dziesięciodniowe z rękopisma łacińskiego na język polski dla użytku braci Zakonu św. O. Franciszka Kapucynów przez iednego tegoż zakonu i prowincji polskiej kapłana przetłumaczone*, Warszawa 1823.
- Skowroński M., *Tadeusz Krawczyński kapucyn kaznodzieja katolicki w epoce zwanej oświeceniem*, Teologiczne Wydawnictwo WSD we Włocławku, Włocławek 2019.
- Stasiński P., *Hirsinger Józef Antoni*, w: *EK*, t. 6, red. J. Walkusz, TN KUL, Lublin 1993, k. 935–936.
- Stasiński P., *Teologia moralna Józefa Antoniego z Kayserbergu (Caesaromontanusa) i jej recepcja przez polskich kapucynów*, mps BKUL, Lublin 1984.